

PODSTAWOWE POJĘCIA Z ZAKRESU PRAWA PRYWATNEGO MIĘDZYNARODOWEGO W JĘZYKU POLSKIM I NIEMIECKIM

RÓŻA ZIELNIK-KOŁODZIŃSKA

Uniwersytet Warszawski
Instytut Lingwistyki Stosowanej
ul. Dobra 55
00-312 Warszawa, Polska
rozazielnik@uw.edu.pl

Zusammenfassung: Die Begriffe aus dem Bereich Internationales Privatrecht werden oft falsch übersetzt. Dies lässt sich einerseits auf die begrenzte Kenntnis dieses Rechtsgebiets zurückführen. Andererseits existiert auf dem polnischen Markt kein empfehlenswertes polnisch-deutsches Fachwörterbuch. Die Einträge in den verfügbaren Wörterbüchern sind als Inspiration auf der Suche nach Äquivalenten zu behandeln. Empfehlenswerte Quellen der Terminologie im Bereich Internationales Privatrecht sind europäische Rechtsakte, bilaterale Verträge, aber vor allem die juristische Fachliteratur.

Abstrakt: Pojęcia z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego są często tłumaczone w sposób nieprawidłowy. Wynika to niewielkiej znajomości tej dziedziny prawa oraz z braku godnego polecenia polsko-niemieckiego słownika prawniczego na polskim rynku. Hasła zawarte w dostępnych słownikach należy traktować jako inspirację do dalszych poszukiwań ekwiwalentu danego wyrażenia. Godnymi polecenia źródłami terminologicznymi w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego są unijne akty prawne, umowy bilateralne, ale przede wszystkim prawnicza literatura fachowa.

Słowa klucze: prawo prywatne międzynarodowe, prawo kolizyjne, teksty prawne, teksty prawnicze, przekład

Wstęp

Prawo prywatne międzynarodowe jest złożoną i mało popularną dziedziną prawa. Niekiedy jednak odgrywa ono znaczną rolę w obrocie gospodarczym. Nawiązania do instytucji prawa prywatnego międzynarodowego nierzadko pojawiają się w tekstach z innych dziedzin prawa, np. w umowach cywilnoprawnych lub w orzeczeniach sądowych z zakresu prawa prywatnego, które dotyczą spraw z elementem zagranicznym, czyli sytuacji życiowych powiązanych z obszarem prawnym więcej niż jednego państwa (Pazdan 2012: 19). Jako wykładowca uniwersytecki oraz tłumacz wielokrotnie spotkałam się z próbami przekładu pojęć z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego z języka polskiego na język niemiecki, podejmowanymi zarówno przez studentów tłumaczeń, jak i przez profesjonalnych tłumaczy z wieloletnim doświadczeniem, specjalizujących się w przekładzie tekstów prawnych i prawniczych. Zauważyłam, że pojęcia te są często tłumaczone w sposób dosłowny, tak jakby autorzy przekładu nie dostrzegali w nich pojęć prawnych. Niekiedy znowu odnosi się wrażenie, że tłumacz zidentyfikował dane wyrażenie jako *terminus technicus*, ale nie znalazł odpowiednika, więc stworzył go samodzielnie.

Dlatego w niniejszym artykule zamierzam przybliżyć źródła prawa prywatnego międzynarodowego oraz podstawowe pojęcia części ogólnej tej dziedziny prawa, a także ich niemieckie odpowiedniki. Podając terminy niemieckie będę umieszczać w przypisach odwołania do niemieckiej literatury fachowej, w której zostały one zdefiniowane i użyte. W dalszej kolejności przeanalizuję tłumaczenia tych terminów podane w wybranych polsko-niemieckich słownikach terminologii prawniczej (Banaszak (Banaszak 2005), Kilian (Kilian 2002), Kienzler (Kienzler 2007), Kozieja (Kozieja-Dachterska 2010), Pieńkos (Pieńkos 2002)) oraz jedyne dostępne na polskim rynku tłumaczenie Ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe (dalej: p.p.m. lub ustawa) na język niemiecki (Schwierskott-Matheson 2011, zwane dalej: tłumaczenie

p.p.m.)¹. W oparciu o powyższą analizę wskażę źródła, z których warto czerpać właściwą terminologię w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego.

Źródła prawa prywatnego międzynarodowego jako źródła terminologiczne

Źródłami prawa prywatnego międzynarodowego są akty prawa wewnętrznego, dwu- i wielostronne umowy międzynarodowe, europejskie prawo prywatne międzynarodowe oraz prawo zwyczajowe (Pazdan 2012: 36-46). Spośród nich najłatwiej dostępne źródła terminologiczne stanowią umowy dwu- i wielostronne oraz europejskie prawo prywatne międzynarodowe.

Część pojęć z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego w języku polskim i niemieckim można odnaleźć w stosunkowo łatwy sposób. Wynika to z faktu, że Unia Europejska od pewnego czasu harmonizuje tę dziedzinę prawa w ramach realizacji tzw. Programu haskiego. Rada Europejska wezwała w nim do aktywnego kontynuowania prac nad normami kolizyjnymi odnoszącymi się do zobowiązań umownych i pozaumownych, a także do prawa rodzinnego i spadkowego (Program haski: pkt 3.4). Stąd przyjęte zostały unijne rozporządzenia w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rozporządzenie 593/2008) i pozaumownych (Rozporządzenie 864/2007), dziedziczenia (Rozporządzenie 650/2012), alimentów (Rozporządzenie 4/2009) oraz rozvodu i separacji (Rozporządzenie 1259/2010). Trwają również prace nad rozporządzeniami w sprawie prawa właściwego dla spraw małżeńskich oraz w zakresie skutków majątkowych zarejestrowanych związków partnerskich. Ponieważ rozporządzenia i wnioski ws. rozporządzeń co do zasady są tłumaczone na wszystkie języki urzędowe Unii Europejskiej, w celu odnalezienia właściwej terminologii wystarczy odszukać i porównać odpowiednie wersje językowe danego aktu prawnego, które dostępne są na stronach unijnych². Jednocześnie należy zauważyć, że do tłumaczeń unijnych

¹ Tłumaczenia p.p.m. na rynku niemieckim por. Margoński 2014: 547.

² www.eur-lex.europa.eu (24.11.2015).

warto podchodzić z pewną dozą ostrożności, ponieważ niekiedy zawierają one błędy terminologiczne³.

Ponadto Polska i Niemcy są stronami niektórych konwencji przygotowanych przez Haską Konferencję Prawa Prywatnego Międzynarodowego (HKPPM), organizację pozarządową, której celem jest stopniowa unifikacja przepisów prawa prywatnego międzynarodowego. Na stronach internetowych HKPPM⁴ można znaleźć nie tylko tłumaczenia konwencji przez nią przyjętych na wybrane języki, ale również raporty dotyczące prac nad daną konwencją, przy czym te ostatnie zazwyczaj nie są tłumaczone na język polski.

Ważne źródło terminologiczne stanowią również umowy dwustronne, które są zazwyczaj dostępne w wersji dwujęzycznej na stronach internetowych odpowiednich ministerstw (np. umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania na stronie Ministerstwa Finansów⁵).

Ze względu na powszechną dostępność źródeł prawa prywatnego międzynarodowego, część pojęć z tego zakresu, stosowanych w języku prawnym, można odnaleźć w stosunkowo łatwy sposób. Sporo kłopotów sprawia natomiast odnalezienie pojęć stosowanych w języku prawniczym, w szczególności tych z zakresu teorii prawa. Ponadto aby zacząć szukać odpowiedników terminów, należy mieć świadomość, że dany wyraz lub wyrażenie stanowi pojęcie prawne. Z tych względów poniżej przybliżę podstawowe pojęcia z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego.

Podstawowe pojęcia z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego

a) Prawo prywatne międzynarodowe, prawo właściwe

Zgodnie z doktryną polską i niemiecką pojęcie „prawo prywatne międzynarodowe” („Internationales Privatrecht”, „IPR”⁶)

³ Zob. poniżej rozważania dotyczące pojęcia „miejsce zwykłego pobytu”.

⁴ http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.listing (24.11.2015).

⁵ <http://www.mf.gov.pl> (24.11.2015).

⁶ Por. Kropholler 2006: 1, Weber 2014: hasło „Internationales Privatrecht”.

rozumiane może być w sposób wąski i szeroki⁷. W znaczeniu wąskim jest to ogół norm rozgraniczających – w stosunkach z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy – sfery działania systemów prawnych różnych państw przez określenie, które z nich należy stosować (Pazdan 2012: 20). Innymi słowy, prawo prywatne międzynarodowe rozstrzyga, prawo którego państwa należy stosować, jeżeli dany stosunek prawny jest powiązany z prawem więcej niż jednego państwa. Jego normy znajdują na przykład zastosowanie do małżeństwa, w którym małżonkowie są obywatelami różnych państw.

Normy prawa prywatnego międzynarodowego w znaczeniu wąskim nazywane są normami kolizyjnymi („Kollisionsnormen”⁸), a prawo wskazane za ich pomocą to prawo właściwe („anwendbares Recht”/„anzuwendendes Recht”⁹). Podkreślenia wymaga, że normy kolizyjne nie przesądzają o sposobie rozstrzygnięcia danej sprawy, a jedynie o prawie, zgodnie z którym tę sprawę należy rozstrzygać, same z siebie bowiem nie tworzą, nie kształtują treści ani nie znoszą stosunków prywatnoprawnych (Pazdan 2014a: 10). Przykładem normy kolizyjnej jest art. 11 ust. 1 p.p.m., zgodnie z którym „Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej podlegają jej prawu ojczystemu”. Od pojęcia „normy kolizyjne” prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu wąskim nazywane jest również „prawem kolizyjnym” („Kollisionsrecht”¹⁰) (Pazdan 2014a: 10).

Prawu prywatnemu międzynarodowemu w znaczeniu wąskim przeciwstawia się pojęcie „prawo merytoryczne” („materiellrechtliche Normen”, „materielle Normen”, „Normen des Sachrechts”¹¹, „Sachnormen”¹²), które odnosi się do prawa regulującego wprost stosunki życiowe, nadającego tym stosunkom charakter stosunków prawnych. Obejmuje ono normy prawa krajowego oraz normy prawa ujednoliconego na płaszczyźnie międzynarodowej (np. Konwencję wiedeńską o międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r.) (Pazdan 2014b: 196-197).

⁷ Odnosnie do innych systemów prawnych por. Pazdan 2014a: 11-12.

⁸ Por. Kropholler 2006: 103, Weber 2014: hasło „Internationales Privatrecht”.

⁹ Por. Kropholler 2006: 322, 595.

¹⁰ Por. Kropholler 2006: 45.

¹¹ Por. Pazdan 2014b: 196.

¹² Por. Kropholler 2006: 109.

Prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu szerokim („internationales Privatrecht in einem weiten Sinne”¹³) obejmuje prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu wąskim oraz normy merytoryczne prawa prywatnego międzynarodowego. W odróżnieniu od norm kolizyjnych, normy merytoryczne nie wskazują prawa, zgodnie z którym należy rozstrzygnąć daną sprawę, ale mają wpływ na samo rozstrzygnięcie. Przykładem normy merytorycznej prawa prywatnego międzynarodowego jest art. 14 Protokołu haskiego o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych z 23 listopada 2007 r. (dalej: protokół haski lub protokół), zgodnie z którym: „Nawet jeśli prawo właściwe stanowi inaczej, przy określaniu wysokości świadczeń alimentacyjnych bierze się pod uwagę potrzeby wierzyciela i możliwości majątkowe dłużnika oraz wszelkie świadczenia, które wierzyciel otrzymał zamiast okresowo wypłacanych świadczeń alimentacyjnych”.

Zastosowanie tego przepisu ilustruje następujący przykład: małżeństwo zawarte przez obywatelkę Niemiec i obywatela Francji rozwodzi się, a obywatelka Niemiec zamierza dochodzić od byłego męża alimentów. Prawo właściwe dla alimentów zostanie ustalone na podstawie przepisów protokołu haskiego (który obowiązuje we Francji i w Niemczech), przy uwzględnieniu różnych czynników w nim wyszczególnionych. Niezależnie jednak od treści prawa wskazanego w ten sposób, przy określaniu wysokości świadczeń alimentacyjnych należy uwzględnić art. 14 protokołu, który może mieć wpływ na ostateczną wysokość świadczeń alimentacyjnych.

Wszystkie analizowane polsko-niemieckie słowniki prawnicze słusznie podają jako odpowiednik pojęcia „prawo prywatne międzynarodowe” wyrażenie „Internationales Privatrecht”, a pojęcia „norma kolizyjna” – „Kollisionsnorm”. Pierwsze wymienione wyrażenie zostało również zastosowane w tłumaczeniu p.p.m., drugie natomiast nie pojawia się w ustawie. Jednak już pojęcie „prawo właściwe” nie zostało przetłumaczone w sposób jednoznacznie poprawny w żadnym z analizowanych słowników. Banaszak wymienia „richtiges, anwendbares, einschlägiges Recht”, Kienzler i Pieńkos podają „zuständiges” lub „maßgebendes Recht”, pozostałe słowniki milczą na ten temat. Wprawdzie poprawne pojęcie pada u Banaszaka, jednak trzy odpowiedniki, które zostały podane w tym słowniku, nie zostały zilustrowane przykładami ani nie zawierają

¹³ Por. Kropholler 2006: 1.

objaśnień, zatem laik nie będzie wiedział, które z nich wybrać. Tłumaczenie p.p.m. posługuje się pojęciem „Landesrecht” (art. 4 ust. 1), „anzuwendendes Landesrecht” (art. 5 ust. 2) i „zuständiges Landesrecht” (art. 8 ust. 3). Terminy te należy uznać za błędne, ponieważ w niemieckim systemie prawnym „Landesrecht” odnosi się do prawa obowiązującego na obszarze danego kraju związkowego¹⁴, dlatego przyjęte rozwiązanie może wprowadzić osoby niemieckojęzyczne w błąd. Ponadto w niemieckim systemie prawnym istnieje pojęcie „anwendbares Recht”, zatem wprowadzanie nowego wyrażenia na oznaczenie tego samego pojęcia jest nieuzasadnione. Należy również zauważyć, że słowo „Landesrecht” jest w omawianym tłumaczeniu stosowane w sposób niekonsekwentny, tzn. niekiedy samo, niekiedy z przymiotnikiem „anzuwendendes”, a niekiedy „zuständiges”, podczas gdy w oryginale za każdym razem pojawia się to samo pojęcie „prawo właściwe”¹⁵. Na uwagę zasługuje również bezspornie błędne użycie przymiotnika „zuständig”, ponieważ zgodnie ze słownikiem Duden¹⁶ słowo to oznacza: „uprawniony, zobowiązany do opracowania czegoś, zajmowania się czymś, załatwienia czegoś, odpowiedzialny za opracowanie czegoś, zajmowanie się czymś, załatwienie czegoś; mający kompetencje w określonym zakresie; kompetentny”¹⁷. Dalej w słowniku podane zostały przykłady zastosowania omawianego słowa: „właściwy urząd; właściwy urząd, sąd; pozwolenie zostało wydane przez właściwy urząd; nie jesteśmy za to odpowiedzialni; nikt nie czuł się kompetentny”¹⁸. Z analizy powyższych wyrażen wynika, że słowo „zuständig” odnosi się do osób lub instytucji, ale nie do prawa czy systemu prawnego, stąd jego użycie w przedstawionym kontekście należy uznać za nieprawidłowe.

¹⁴ Por. Weber 2014: hasło „Landesrecht”.

¹⁵ Ponadto w art. 2 ust. 1 tłumaczenia użyto terminu „Landesrecht” jako odpowiednika terminu „prawo ojczyście”, co również stanowi błąd; por. Margoński: 547 przypis 12.

¹⁶ Elektroniczna wersja słownika, hasło dostępne na stronie: <http://www.duden.de/rechtschreibung/zustaendig#Bedeutung1> (24.11.2015).

¹⁷ zur Bearbeitung, Behandlung, Abwicklung von etwas berechtigt, verpflichtet, dafür verantwortlich; die Kompetenz für etwas besitzend; kompetent.

¹⁸ die zuständige Behörde, Stelle; das zuständige Amt, Gericht; die Genehmigung wurde von zuständiger Seite erteilt; dafür sind wir nicht zuständig; es fühlte sich niemand zuständig.

b) Łącznik normy kolizyjnej

Łącznik normy kolizyjnej („Anknüpfungsmoment”¹⁹, „Anknüpfungspunkt”²⁰) jest to element (czynnik, kryterium), ze względu na który do danego stosunku stosuje się normy określonego systemu prawnego (Pazdan 2012: 50). Przykładowo w art. 14 ust. 1 p.p.m., który stanowi: „Do uznania za zmarłą albo stwierdzenia zgonu osoby fizycznej stosuje się jej prawo ojczyste”, łącznikiem normy kolizyjnej jest obywatelstwo, co wynika z fragmentu „stosuje się prawo ojczyste”.

Rozróżniamy łączniki personalne i przedmiotowe. Łączniki personalne nawiązują do więzi pomiędzy osobą fizyczną lub prawną a określonym obszarem prawnym. Zaliczają się do nich m.in.: obywatelstwo („Staatsangehörigkeit”²¹), zamieszkanie („Domizil”²², „Wohnsitz”²³, „Wohnort”²⁴) lub zwykły pobyt osoby fizycznej („gewöhnlicher Aufenthalt”²⁵), siedziba („Sitz”²⁶) lub miejsce utworzenia osoby prawnej („Registerort”²⁷). Jeżeli rolę łącznika odgrywa inne kryterium, mówimy o łącznikach przedmiotowych, do których zaliczamy m.in. miejsce położenia rzeczy („Belegenheitsort”²⁸) i miejsce siedziby władzy orzekającej („Gerichtsort”²⁹). Rola łącznika pełni również wybór prawa („Rechtswahl”³⁰) – zwany także „łącznikiem subiektywnym” w odróżnieniu od pozostałych łączników, zwanych „obiektywnymi” – choć nie jest on uznawany przez doktrynę za łącznik jako taki; stwierdza się jedynie, iż pełni on funkcję łącznika (Pazdan 2012: 50).

Kilian, Kienzler i Pieńkos podają prawidłowe odpowiedniki pojęcia „łącznik”. U Koziei brakuje tego pojęcia. Banaszak zawiera tłumaczenie „Anknüpfungsgegenstand, Anknüpfungspunkt, Anknüpfungsmoment, łącznik personalny (podmiotowy, osobisty, osobowy) subjektiver Anknüpfungsgegenstand”, który należy uznać za

¹⁹ Por. Thorn 2010: 138.

²⁰ Por. Weber 2014: hasło „Internationales Privatrecht”.

²¹ *Ibidem*.

²² Por. Kropholler 2006: 280.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Por. Weber 2014: hasło „Wohnort”.

²⁵ Por. Kropholler 2006: 281.

²⁶ Por. Kropholler 2006: 615; por. Weber 2014: hasło „Sitz”.

²⁷ Por. Kropholler 2006: 136.

²⁸ *Ibidem*: 517.

²⁹ *Ibidem*: 519.

³⁰ *Ibidem*: 355.

błędny. „Anknüpfungspunkt” i „Anknüpfungsmoment” stanowią wprawdzie synonimy, jednak już „Anknüpfungsgegenstand” to zakres normy kolizyjnej, który oznacza rodzaje sytuacji (stosunków), jakich norma kolizyjna dotyczy (Pazdan 2012: 49) ³¹. Na przykład w cytowanym powyżej art. 14 ust. 1 p.p.m. zakresem normy kolizyjnej jest „uznanie osoby za zmarłą”. Z powyższego wpisu wynika, że łącznik personalny to „subjektiver Anknüpfungsgegenstand”, co nie jest prawidłowe, ponieważ – jak podano powyżej – słowo „Anknüpfungsgegenstand” oznacza zakres, a nie łącznik normy kolizyjnej; ponadto jedynym łącznikiem subiektywnym jest wybór prawa.

W przypadku łącznika obywatelstwa wpisy w słownikach są nie do końca precyzyjne. Powtarzają się dwa wyrażenia: „Staatsangehörigkeit” i „Staatsbürgerschaft”. Należy zwrócić uwagę na fakt, że w języku niemieckim istnieje subtelne rozróżnienie między tymi dwoma pojęciami: na płaszczyźnie prawa krajowego obywatelstwo oznacza zespół praw i obowiązków jednostki będących rezultatem jej więzi z danym państwem (wtedy mówimy o „Staatsbürgerschaft”), podczas gdy na płaszczyźnie międzynarodowej określa ono przynależność jednostki do państwa (wtedy jest mowa o „Staatsangehörigkeit”) (Czepelak 2008: 456). Powyższe rozróżnienie nie zostało zaznaczone w żadnym z analizowanych słowników.

Łącznik miejsca zamieszkania został w większości słowników prawidłowo przetłumaczony jako „Wohnsitz” lub „Wohnort”. Jedynie Kilian i Pieńkos podają dodatkowo wyrażenie łacińskie „lex domicili”. Wpis ten jest merytorycznie niepoprawny. „Lex” bowiem oznacza prawo, a zatem „lex domicili” to prawo miejsca zamieszkania, a nie łącznik miejsca zamieszkania, który wskazuje prawo miejsca zamieszkania jako prawo właściwe.

Pojęcie „zwykły pobyt” (czy też „miejsce zwykłego pobytu”), zostało we wszystkich słownikach przetłumaczone w sposób błędny lub niekompletny. Właściwie tylko Kozieja zawiera właściwe wyrażenie, czyli „gewöhnlicher Aufenthalt”. Jednocześnie jednak słownik ten podaje, że „miejsce stałego pobytu” to „fester Aufenthaltsort”, „pobyt stały” to „ständiger Aufenthalt” a „pobyt zwyczajowy” to „gewöhnlicher Aufenthalt”, nie wyjaśniając, czym te wyrażenia się różnią. Należy podkreślić, że w zakresie prawa

³¹ Por. Dethloff 2001: 292 i n.

prywatnego międzynarodowego istnieje jedno pojęcie: „gewöhnlicher Aufenthalt” (angielski: „habitual residence”, francuski: „résidence habituelle”). Pojęcie to jest tłumaczone na język polski na różne sposoby. I tak w Konwencji haskiej z dnia 2 października 1973 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych stosowane było pojęcie „stałego” pobytu, natomiast w Protokole haskim o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych z 23 listopada 2007 r., powstałym 46 lat później również w ramach HKPPM, mamy już do czynienia ze „zwykłym” pobylem. Podobnie w prawie unijnym brak w tym zakresie jednolitości i można znaleźć różne tłumaczenia, np. „zwykle miejsce pobytu”³², „miejsce zwykłego pobytu”³³, „zwykle miejsce zamieszkania”³⁴. Błędne jest w szczególności ostatnie tłumaczenie, ponieważ pojęcia „miejsce pobytu” i „miejsce zamieszkania” nie są tożsame. Pierwsze z nich ustalane jest bowiem na podstawie okoliczności faktycznych i oznacza ośrodek działań życiowych („Lebensmittelpunkt”, „Daseinsmittelpunkt”), podczas gdy miejsce zamieszkania jest pojęciem odrębnym, które nie zostało zdefiniowane na poziomie międzynarodowym i rozumiane jest odmiennie w różnych systemach prawnych³⁵.

Problem tłumaczeniowy został zauważony w literaturze (Juryk 2011: 184). Uważam, że najwłaściwszym rozwiązaniem jest stosowanie pojęcia użytego w akcie prawnym, którego dotyczy tłumaczony tekst. Jeżeli natomiast w danym tekście pojawią się nawiązania do kilku aktów prawnych, w których pojęcie to przetłumaczone zostało odmiennie, można – według uznania – zdecydować się na jedno z nich i dodać stosowny przypis czy objaśnienie lub przy pierwszym użyciu pojęcia napisać przykładowo „miejsce zwykłego/stałego pobytu”, a następnie stosować oba wyrażenia zamiennie. Na uwagę zasługuje również fakt, że polski ustawodawca używa w p.p.m. wyrażenia „zwykły pobyt”.

Pojęcie siedziby jako jedyne nie powoduje większych problemów tłumaczeniowych i we wszystkich słownikach zostało słusznie przetłumaczone jako „Sitz”.

³² Art. 38 Dyrektywy 2006/112.

³³ Punkt 19 preambuły do Rozporządzenia 593/2008.

³⁴ Art. 8 ust. 2 Rozporządzenia 1071/2009.

³⁵ Szerzej: Kropholler 2006: 334.

Spśród wymienionych łączników w p.p.m. pojawiają się obywatelstwo, miejsce zwykłego pobytu, miejsce zamieszkania i siedziba; tłumaczenie p.p.m. zawiera ich prawidłowe odpowiedniki.

Pojęcie „wybór prawa” zostało poprawnie przetłumaczone jedynie w słowniku Kienzler. Pozostałe słowniki podają długie i złożone wyrażenia (np. „rechtlicher Anknüpfungspunkt kraft Parteiwillens”). Niektóre z nich są błędne, jak np. „lex voluntatis”, które odnosi się do prawa, a nie do wyboru prawa. W tłumaczeniu p.p.m. zastosowano kilka wyrażań („Rechtswahl”, „Wahl”, „Wahl des Landesrechts”, „Wahl des anzuwendenden Landesrechts”, „Wahl des Rechts”), co nie należy uznać za prawidłowe, skoro „wybór prawa” stanowi pojęcie prawne, a tym samym zasadniczo powinno być tłumaczone za pomocą jednego wyrażenia.

c) Kwestia wstępna

Kwestia wstępna („Vorfrage”³⁶) oznacza odrębny względem sprawy głównej, samoistny stosunek, którego ocena wywiera wpływ na rozstrzygnięcie sprawy głównej (Pazdan 2012: 63). Nie ma kwestii z natury wstępnych lub głównych. Kwestią główną może być na przykład pytanie, czy powodowi należą się alimenty, a kwestią wstępną, czy pomiędzy pozwanym a powodem istnieje stosunek rodzinny, który uprawnia do przyznania alimentów (np. małżeństwo, pokrewieństwo).

Zarówno u Pieńkosa, jak i u Kilian znajdziemy termin „Vorfrage”. Banaszak podaje „Eingangsfrage”, które to słowo nie jest jednak stosowane w zakresie p.p.m., podobnie jak „einleitende Frage” podane przez Kienzler obok „Vorfrage”.

Pojęcie kwestii wstępnej nie występuje w p.p.m.

d) Odesłanie

Odesłanie („Verweisung”³⁷) ma miejsce, gdy norma kolizyjna prawa prywatnego międzynarodowego w państwie siedziby sądu orzekającego przewiduje dla danej sytuacji życiowej właściwość obcego prawa, a norma kolizyjna wchodząca w skład tego prawa, którą sędzia orzekający stosuje, każe stosunek ten oceniać według innego jeszcze prawa (Pazdan, 2012: 66)³⁸. Z odesłaniem mamy

³⁶ Por. Kropholler 2006: 221.

³⁷ Por. Kropholler 2006: 131.

³⁸ Co do rodzajów odesłania zob. Pazdan 2012: 66-68.

obecnie do czynienia najczęściej w kontekście jego wykluczenia („Ausschluss der Verweisung”). Instytucja ta przyczynia się bowiem do zmniejszenia pewności prawa.

Kilian, Kienzler i Kozieja podają po trzy odpowiedniki pojęcia „odesłanie” (m.in. Verweisung, Zurückschicken, Zurücksenden), jednak bez przykładów lub komentarza, przez co nie można wywnioskować, które z nich należy stosować w kontekście prawa prywatnego międzynarodowego. Pieńkos podaje liczne przykłady na zastosowanie terminu „Verweisung”, co pozwala na właściwe tłumaczenie. Banaszak również podaje poprawny termin.

Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe nie zawiera pojęcia „odesłanie”.

e) Klauzula porządku publicznego

Klauzula porządku publicznego („ordre public”³⁹, „Vorbehaltsklausel”⁴⁰, „ordre-public-Klausel”⁴¹, „kollisionsrechtliche Vorbehaltsklausel”⁴²) stanowi, że prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego stosowanie miałyby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego państwa, w którym zastosowanie znajduje prawo innego państwa. Istotną rolę ogrywa w tym kontekście wyrażenie „skutki”. Może się bowiem zdarzyć, że obce przepisy *per se* nie są sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego państwa, w którym zastosowanie znajduje prawo innego państwa, a skutki jego zastosowania owszem (Pazdan 2012: 76-77).

Kilian i Kozieja nie zawierają pojęcia „klauzula porządku publicznego”. Można w nich jedynie znaleźć pojęcie „porządek publiczny” tłumaczone jako „öffentliche Ordnung”, co może skusić to zastosowania dosłownego tłumaczenia „Klausel der öffentlichen Ordnung”, tak jak zostało to uczynione w tłumaczeniu p.p.m. Takie tłumaczenie podają również Banaszak i Pieńkos. Pojęcie to jest zrozumiałe, jednak rzadko stosowane, bardziej popularne są terminy podane na początku niniejszego fragmentu. Pozostałe słowniki nie zawierają tego pojęcia. Nie pada ono również *expressis verbis* w p.p.m., choć właśnie jego dotyczy art. 7 ustawy.

³⁹ Por. Weber 2014: hasło „Internationales Privatrecht”.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Por. Kropholler 2006: 496.

⁴² Por. Weller 2005: 315.

f) Przepisy wymuszające swoje zastosowanie

Przepisy wymuszające swoje zastosowanie („Eingriffsnormen”⁴³) to przepisy, z których treści lub celów w sposób niewątpliwy wynika, że regulują one podlegający ocenie stosunek prawny bez względu na to, jakiemu prawu on podlega (Pazdan 2012: 80). Innymi słowy, jeżeli zostało ustalone prawo właściwe, przepisy te znajdują zastosowanie, nawet jeżeli nie stanowią elementu tego prawa właściwego. Mają one na celu utrzymanie równowagi społecznej i ekonomicznej czy też ochronę strony słabszej w stosunku obligacyjnym (Wojewoda 2007: 140). Stwierdzenie, czy dany przepis wymusza swoje zastosowanie, zależy od jego konstrukcji i wykładni (Bonomi 1999: 223)⁴⁴.

Ważną rolę odgrywa rozróżnienie między przepisami wymuszającymi swoje zastosowanie a normami bezwzględnie obowiązującymi („zwingende Normen”⁴⁵). Normy bezwzględnie obowiązujące znajdują zastosowanie do stosunków zobowiązaniowych powiązanych wyłącznie z jednym obszarem prawnym. Stosowania tych norm nie można wyłączyć umową. Ich bezwzględnie obowiązujący zasięg obejmuje jednak wyłącznie prawo wewnętrzne (Mataczyński 2005: 33-34, 43). Od przepisów wymuszających swoje zastosowanie różnią się one tym, że te drugie są bezwzględnie wiążące w perspektywie kolizyjnoprawnej. Ich zastosowania również nie można wyłączyć za pomocą umowy. Stosuje się je bez względu na to, jakiemu prawu podlega umowa (Mataczyński 2005: 43).

W ustawie nie pada *expressis verbis* pojęcie „przepisy wymuszające swoje zastosowanie”, nawet jeżeli w art. 8 p.p.m. jest o nich mowa. Jego odpowiednika nie podaje żaden z analizowanych słowników. Wszystkie słowniki za wyjątkiem Kienzler podają natomiast prawidłowy odpowiednik pojęcia „przepisy bezwzględnie obowiązujące”. W tłumaczeniu p.p.m. jest mowa o „zwingend verbindliche Vorschriften”, które to wyrażenie jest być może zrozumiałe, ale stanowi dosłowne tłumaczenie polskiego pojęcia i zostało nieprawidłowo zastosowane wobec istnienia wyrażenia „zwingende Vorschriften”.

⁴³ Por. Kropholler 2006: 17.

⁴⁴ Szerzej o przepisach wymuszających swoje zastosowanie zob. Mataczyński 2005.

⁴⁵ Por. Kropholler 2006: 19.

g) Obejście prawa

Obejście prawa („Umgehung”, „fraus legi”⁴⁶) w prawie prywatnym międzynarodowym polega na uchyleniu się strony lub stron od skutków zastosowania prawa w normalnym toku rzeczy właściwego przez odpowiednie i rzeczywiste związanie danego stosunku z innym prawem w taki sposób, by mogło ono uchodzić w świetle norm kolizyjnych obowiązujących w siedzibie sądu za właściwe do oceny tego stosunku (Pazdan 2014a: 75).

Banaszak, Kilian, Kozieja i Pieńkos podają właściwe odpowiedniki pojęcia „obejście prawa”, tzn. „Gesetzesumgehung” lub „Rechtsumgehung”. Kienzler dodaje jeszcze „Rechtsbeugung”, co jednak należy uznać za błąd, ponieważ polskie pojęcie odnosi się do obejścia prawa przez stronę lub strony, a niemieckie do działań sędziego, urzędnika i arbitra⁴⁷.

Pojęcie obejścia prawa nie pada w p.p.m.

Wnioski

Ze względu na niewielką popularność prawa prywatnego międzynarodowego pojęcia z tego zakresu tłumaczone są często w sposób błędny. Do ich przetłumaczenia nie wystarczy bowiem umiejętność znalezienia właściwego wyrażenia, ale potrzebna jest przede wszystkim świadomość, że dany wyraz lub zestaw wyrazów stanowi pojęcie prawne lub prawnicze. Wśród analizowanych słowników trudno wskazać jeden, na którym można by w tej dziedzinie polegać. Mimo iż są to słowniki specjalistyczne, często nie zawierają one pojęć podstawowych z punktu widzenia kolizjonisty. Ponadto brakuje w nich objaśnień i przykładów zastosowania wyrażeń, przez co prawidłowe tłumaczenie nie jest możliwe bez dalszych badań. Również dostępne na rynku polskim tłumaczenie p.p.m. na język niemiecki zawiera kilka podstawowych błędów. Dlatego zarówno słowniki jak i tłumaczenie to należy traktować nie jako źródła terminologiczne, ale jako źródła inspiracji do poszukiwania odpowiedników. Najłatwiej dostępnymi źródłami terminologicznymi są unijne oraz inne międzynarodowe akty prawne.

⁴⁶ *Ibidem*: 159.

⁴⁷ Por. art. 339 niemieckiego kodeksu karnego (Strafgesetzbuch, BGBl. I S. 1722).

Jednak zwłaszcza do tych unijnych należy podchodzić z pewną dozą ostrożności, ponieważ można w nich znaleźć błędy merytoryczne; niekiedy brakuje również jednolitości terminologicznej. Ponadto nie zawierają one wszystkich pojęć z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego, a zwłaszcza tych dotyczących teorii prawa. W tym zakresie należy posilkować się prawniczą literaturą fachową.

Bibliografia

- Andrae, Marianne. 2010. Haager Protokoll über das auf Unterhaltssachen anzuwendende Recht, w: Rauscher, Thomas: *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. Kommentar*. München.
- Banaszak, Bogusław. 2005. *Słownik prawa i gospodarki polsko-niemiecki*. Warszawa.
- Bonomi, Andrea. 1999. Mandatory Rules in Private International Law, w: *Yearbook of Private International Law*, t. 1.
- Bonomi, Andrea. 2013. *Protocol of 23 November 2007 on the Law Applicable to Maintenance Obligations. Explanatory report*.
- Czepelak, Marcin. 2008. *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*. Warszawa.
- Dethloff, Nina. 2001. *Europäisierung des Wettbewerbsrechts: Einfluss des europäischen Rechts auf das Sach- und Kollisionsrecht des unlauteren Wettbewerbs*. Tübingen.
- Juryk, Anna. 2011. *Alimenty w prawie prywatnym międzynarodowym*. Warszawa.
- Kienzler, Iwona. 2007. *Wörterbuch der Wirtschaftssprache Polnisch-Deutsch*. Warszawa.
- Kilian, Alina. 2002. *Słownik języka prawniczego i ekonomicznego*. Warszawa.
- Kozieja-Dachterska, Agnieszka. 2010. *Großwörterbuch der Wirtschafts- und Rechtssprache*, Bd. 1, Deutsch-polnisch. Warszawa.
- Kropholler, Jan. 2006. *Internationales Privatrecht*. Tübingen.
- Margoński, Marcin 2014: recenzja książki von Bar, Christian. 2013. *Ausländisches Privat- und Privatverfahrensrecht in deutscher Sprache. Systematische Nachweise auf Schrifttum*,

- Rechtsprechung und Gutachten 1990–2013. München
w: *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, Rok XXIII: 2014, z. 2.
- Mataczyński, Maciej. 2005. *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie*. Kraków.
- Pazdan, Maksymilian. 2014a. Pojęcie prawa prywatnego międzynarodowego, w: Pazdan, Maksymilian, *System Prawa Prywatnego*, t. 20a, *Prawo Prywatne międzynarodowe*. Warszawa.
- Pazdan, Maksymilian. 2014b. Budowa i rodzaje norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego, w: Pazdan, Maksymilian, *System Prawa Prywatnego*, t. 20a, *Prawo Prywatne międzynarodowe*. Warszawa.
- Pazdan, Maksymilian. 2012. *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa.
- Pieńkos, Jerzy. 2002. *Polsko-niemiecki słownik prawniczy*. Kraków.
- Schwierskott-Matheson, Ewa. 2011. *Polnisches Internationales Privatrecht*. Regensburg.
- Thorn, Karsten. 2010. *Verordnung (EG) Nr 593/2008 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 17. Juni 2008 über das auf vertragliche Schuldverhältnisse anzuwendende Recht*, w: Rauscher, Thomas: *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. Kommentar*. München.
- Weber, Klaus. 2014. *Creifelds Rechtswörterbuch*. München.
- Weller, Matthias. 2005. *Ordre-public-Kontrolle internationaler Gerichtsstandsvereinbarungen im autonomen Zuständigkeitsrecht*. Tübingen.
- Wojewoda, Michał. 2007. *Zakres prawa właściwego dla zobowiązań umownych*. Warszawa.

Źródła prawa i dokumenty wykorzystane w procesie legislacyjnym

- Dyrektywa 2006/112/WE Rady z dnia 28 listopada 2006 r. w sprawie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej (Dz. Urz. UE L 347/1 z 11.12.2006)
- Konwencja haska z dnia 2 października 1973 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych (Dz.U. z 2000 r., nr 39, poz. 444)
- Konwencja wiedeńska o międzynarodowej sprzedaży towarów z 1980 r. (Dz. U. z 1997 nr 45 poz. 286)

- Program haski: Wzmacnianie wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 53 z 3.3.2005)
- Protokół haski o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych z 23 listopada 2007 r. (Dz.Urz.UE L 331/19 16.12.2009)
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia Europejskiego Poświadczenia Spadkowego (Dz.Urz.UE L 201/107 z 27.7.2012)
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1071/2009 z dnia 21 października 2009 r. ustanawiające wspólne zasady dotyczące warunków wykonywania zawodu przewoźnika drogowego i uchylające dyrektywę Rady 96/26/WE (Dz.Urz.UE L 300/51 z 14.11.2009)
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz.UE L 177 z 4.7.2008)
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 864/2007 z 11 lipca 2007 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Dz.Urz.UE L 199/46 z 31.7.2007)
- Rozporządzenie Rady (UE) nr 1259/2010 z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej (Dz.Urz.UE L 343/10 z 29.10.2010)
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz. Urz. L 338 z 23.12.2003)
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz.UE L 7 z 10.1.2009)

Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 14 Nummer 10 des Gesetzes vom 20. Oktober 2015 (BGBl. I S. 1722) geändert worden ist

Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2011 r., nr 80, poz. 432)

Wniosek Rozporządzenie Rady w sprawie właściwości, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (KOM/2005/ 649 wersja ostateczna)

Strony internetowe

<http://www.eur-lex.europa.eu>

<http://www.hcch.net>

<http://www.mf.gov.pl>

<http://www.duden.de/>